ION TOMA

PARTICULARITĂȚILE DEMERSULUI ETIMOLOGIC ÎN TOPONIMIE

Lingviștii reevaluează în prezent, pe criterii metodologice riguroase, rezultatele cercetărilor etimologice ale lexicului românesc, trasând, pe această bază, direcțiile de acțiune științifică viitoare în acest domeniu[1]. Unul dintre momentele de referință ale acestei „campanii" îl reprezintă publicarea lucrării *Etimologia și limba română*[2], menită a orienta teoretic și metodologic investigațiile etimologice actuale. Din păcate, autorii acestei lucrări nu au avut în vedere toate sferele lexicale ale limbii române. Printre categoriile lăsate, astfel, „nu fără părere de rău"[3], în afara discuției sunt și numele de locuri. Toponimia se vede încă o dată pusă în contratimp cu celelalte ramuri ale lingvisticii. Carența se resimte cu atât mai acut cu cât, prin eforturile de decenii ale câtorva grupuri de cercetători, s-a strâns de pe întreg teritoriul țării și din arhive un bogat material toponimic care este în curs de cercetare, în primul rând pe criterii etimologice, pentru publicarea unui *Dicționar (tezaur) al toponimiei României*[4].

Dând curs necesității de sincronizare metodologică a toponimiei cu alte ramuri ale lingvisticii și profitând de cadrul general oferit de lucrarea citată, ne-am propus să analizăm în ce măsură regulile etimologiei cuvintelor comune sunt aplicabile și numelor de locuri. Ne folosim, pentru aceasta, de rezultatele practice și de achizițiile teoretice realizate de toponomaști în ultimele decenii și de propria experiență privind culegerea și interpretarea numelor de locuri din Oltenia.

În general, principiile și criteriile stabilite pentru cercetarea etimologică a

[1] Marius Sala, *Lexicul românesc moștenit din latină*, în *Memoriile Secției de Științe Filologice, Literatură și Arte* (MSSFLA), seria IV, tomul 6, 1985, p. 137-141; idem, *Din problematica etimologiei elementului latin moștenit*, în MSSFLA, seria IV, tomul 8, 1986, p. 121-125.

[2] I. Coteanu, Marius Sala, *Etimologia și limba română*, București, Editura Academiei, 1987.

[3] *Ibidem*, p. 8.

[4] Gheorghe Bolocan, Christian Ionescu, *Dicționarul toponimic al României*, în LR, XXIV, 1975, nr. 3, p. 197-205.

DACOROMANIA serie nouă, I, 1994-1995, Cluj-Napoca, p. 371-384

cuvintelor comune se dovedesc valabile și pentru numele de locuri, care, fiind elemente ale limbii, sunt organizate și evoluează în același sistem cu toate unitățile lexicale. Practica studierii riguroase, specializate, a toponimiei arată, însă, că regulile derivând din aceste principii și criterii trebuie aplicate cu suplețe în cazul numelor de locuri, deosebirile fiind atât de numeroase și de frecvente, încât putem vorbi de o metodologie specială, distinctă în multe puncte de cea folosită pentru lexicul comun. Cauzele acestei diferențieri rezidă în statutul lingvistic și în modul de funcționare a numelor proprii, din care fac parte numele de locuri, și în multiplele determinări geografice, istorice, etnologice, demografice, sociologice etc. ale acestora din urmă, care fac din toponimie un domeniu interdisciplinar[5].

Ca urmare a acestor particularități, putem aprecia că din *algoritmul etimologic general lexical* se desprinde un *algoritm etimologic toponimic*, ce respectă mare parte dintre regulile lingvistice generale, cărora le adaugă însă restricții și reguli proprii. Demersul nostru își propune ca, pornind de la algoritmul general stabilit în lucrarea de sinteză evocată mai sus, să disociem între *nivelul lingvistic* general și *nivelul toponimic* al cercetării etimologice a numelor de locuri.

1. *Principiul priorității explicației interne*, potrivit căruia, „înainte de a căuta explicarea originii unui cuvânt românesc prin împrumut, trebuie epuizate posibilitățile de a explica cuvântul respectiv prin latină, care este continuată de limba română, sau prin mijloacele interne ale limbii române (derivare, compunere)"[6], este operant și pentru etimologia toponimică. Fundamentarea acestui principiu formulat încă din secolul al XVIII-lea[7] este de natură statistică: din moment ce majoritatea etimologiilor sigure în prezent au la bază elemente interne, este foarte probabil ca și etimologiile în curs de stabilire să se încadreze în mare parte într-o asemenea clasă. Într-o formulă mai generală, principiul e cunoscut ca *legea numărului mare*[8].

În toponimia românească, principiul trebuie aplicat cu unele restricții:

a) Prioritatea explicației interne nu privește și elementele moștenite din latină, întrucât numele de locuri românești cu etimologie latină sunt extrem de puține și de discutabile științific, ceea ce duce la o probabilitate foarte redusă ca un toponim cercetat să provină din latină.

---

[5] I. Toma, *Despre caracterul interdisciplinar al toponimiei*, în LR, XXXIV, 1985, nr. 3, p. 250-255.

[6] I. Coteanu, Marius Sala, *op. cit.*, p. 94.

[7] *Ibidem*, p. 90.

[8] Apud Mircea Homorodean, *Vechea vatră a Sarmizegetusei în lumina toponimiei*, Cluj-Napoca, 1980, p. 35-36.

b) În compensație, numele de locuri formate prin mijloacele interne ale limbii române sunt mult mai numeroase, mai ales la nivelul microtoponimiei, fapt ce face ca acest gen de etimologie să fie primul încercat pentru orice fel de toponim. Ea este, în cele mai multe cazuri, o problemă de formare a cuvintelor în limba română.

Câteva aspecte specifice intervin însă și aici. Formarea cuvintelor în toponimie este, atât formal, cât și semantic, altceva decât în cazul lexicului comun, așa cum vom demonstra mai departe. Un aspect cu multiple implicații trebuie însă prezentat imediat în continuare.

c) Este vorba de formarea toponimelor printr-un procedeu de *conversiune sui-generis,* așa-numita toponimizare a cuvintelor „în formă absolută", deci fără adăugarea unor mărci formale (derivative sau perifrastice). De exemplu, toponime ca *Apa, Câmpul, Muntele, Valea* etc., deși nu cuprind elemente formative specifice, sunt formații interne ale limbii române prin *onimizare* (schimbarea statutului funcțional, din cuvinte comune în nume proprii), neputând fi puse în legătură directă cu apelativele lat. *aqua, campus, mons, vallis* decât dacă sunt prezente probe sau argumente privind funcționarea lor fără întrerupere ca toponime din perioada latină, ceea ce e foarte puțin probabil. Demonstrația este mai evidentă în situația unor toponime ca *(la) Maria, (la) Nicoară, (la) Traian* etc., care pot fi puse în legătură cu persoanele purtătoare ale numelor respective, de multe ori cunoscute de vorbitori sau consemnate în documente de curând, fiind deci nume românești, chiar dacă sunt preluate din onomasticonul latin.

Important este că astfel de nume sunt foarte numeroase, majoritatea lor fiind toponimizate de curând, pornind de la apelative sau antroponime românești, fapt ce face plauzibilă interpretarea similară a celor pentru care nu există dovezi privind originea. Precizăm că prioritatea explicației interne nu înseamnă respingerea *de plano,* a etimologiilor străine pentru toponimele românești, ci reprezintă numai o precauție metodologică de natură a evita căutarea predilectă și nemotivată a etimoanelor în alte limbi înainte de încercarea soluției interne. Ipoteza împrumutului nu este înlăturată, ci numai verificată riguros, prin confruntarea cu ipoteza sursei interne.

2. *Etimologia directă* este strâns legată de problema discutată anterior, iar în toponimie are o relevanță decisivă. Pentru cuvintele comune, etimologia „urmărește și explică dezvoltarea cuvintelor de la formele și înțelesurile lor cele mai vechi până la formele și înțelesurile lor actuale"[9], făcându-se distincția între etimologia directă, care caută etimonul nemijlocit al cuvântului cercetat, și etimologia indirectă, care presupune „căutarea din aproape în aproape a

[9] I. Coteanu, Marius Sala, *op. cit.,* p. 13.

etimonului unui etimon până unde mijloacele noastre ştiinţifice permit investigaţia cu metoda istorică-comparativă"[10]. În toponimie, distincţia respectivă separă nu *etape* ale aceluiaşi traseu, ci *trasee* diferite, cu *destinaţii* diferite. Pentru că toponimele, considerate „semne de gradul al II-lea", nu există decât din momentul învestirii cu funcţie toponimică, deci al trecerii la „statutul" de nume proprii de loc a unor apelative sau antroponime. Fazele anterioare acestui moment nu sunt numai etimologie indirectă, ci, de fapt, etimologia unor alte cuvinte. De exemplu, etimologia toponimelor *Certej, Higi, Conac* se opreşte la apelativele omonime româneşti *certej, higi, conac,* care au primit funcţie toponimică, neextinzându-se la etimoanele acestor apelative – sl. *čertež,* magh. *higy,* tc. *konak,* care reprezintă un alt traseu etimologic, pretoponimic.

Nerespectarea acestui criteriu, formulat şi demonstrat de Emil Petrovici[11] în urmă cu câteva decenii, a permis unor cercetători să afirme că toponime ca *Bistricioara, Brătuleni, Breazu, Cernişoara, Dragomir, Grădişte, Luncşoara, Prislop, Slatina, Vladimireşti, Vlăduleasa* etc. ar fi fost date de slavi, întrucât apelativele (*grădişte, luncă, prislop, slatină*), toponimele (*Bistriţa, Cerna*) sau antroponimele (*Bratu, Breazu, Dragomir, Vlad, Vladimir*) de la care s-au format sunt de origine slavă. Dacă ţinem însă seama de faptul că apelativele, toponimele şi antroponimele respective au funcţionat ca atare în limba română (având forme, sensuri şi sufixe specifice acestei limbi), este evident că utilizarea lor ca toponime o puteau iniţia la fel de bine vorbitorii limbii române. Originea cuvintelor-bază respective constituie o problemă distinctă, exterioară etimologiei toponimelor şi care se soluţionează potrivit algoritmului etimologic lingvistic general.

Esenţiale pentru coerenţa demersului etimologic toponimic sunt categoria lexicală din care provin elementele ce desemnează toponimele cercetate etimologic şi, corelată cu aceasta, structura acestor toponime.

3. *Criteriile concordanţei formale şi semantice* sunt fundamentale şi pentru etimologia toponimică, dar sunt mult mai dependente de criteriile secundare decât în cazul etimologiei apelativelor. Cuvintele învestite cu funcţie toponimică au o formă şi un sens, care se schimbă în timp, potrivit regulilor formale şi semantice. Cele două laturi au însă accepţiuni specifice în toponimie.

A. *Criteriul formal* se referă, în cazul numelor de locuri, la legile fonetice şi la structura şi compoziţia lexico-gramaticală a unităţilor toponimice.

a) *Legile fonetice* sunt respectate, în general, şi de către numele de locuri, de aceea orice ipoteză etimologică trebuie verificată prin acestea. Ignorarea unui

[10] *Ibidem*, p. 67.

[11] A se vedea, de exemplu, *Rolul împrumuturilor în crearea toponimelor (în legătură cu toponimul românesc **Prislop**)*, în CL, VII, 1962, nr. 1, p. 25-38.

asemenea lucru a făcut posibil să se derive *Bârnova* de la *Barinum Ova* („ouă de elefant"), *Slatina* de la *Stella Latina* („steaua latină"), *Târgoviște* de la *Tergum Vestae* („oraș al zeiței Vesta"). Se știe că, potrivit legilor fonetice, formele rezultate din etimoanele menționate ar fi fost cu totul deosebite de actualele toponime în discuție[12].

b) E adevărat că la numele de locuri, datorită pierderii raportului de motivare inițial, se petrec frecvent contaminări lexicale, care determină abateri de la legile fonetice. Exemple: *Cerna* pentru dacicul *Tsierna,* rom. *Gârbova* pentru v.sl. *Vrbova,* magh. *Sebeshely* (magh. *hely* „loc") pentru rom. *Sebeșel,* rom. *Aruncata* pentru magh. *Aranykata* („fântână de aur"), *Urlați* pentru *Orlați, Vânătoarea* pentru *Vânătarea*[13]. Acestea trebuie însă dovedite, nu bazate pe presupuneri sau aproximări.

c) Tot din cauza „izolării" funcționale de termenii comuni, numele de locuri nu mai evoluează uneori după aceleași reguli ca aceștia, fie rămânând la stadii fonetice vechi, ca un fel de „fosile" lingvistice, fie dezvoltând forme discordante față de bazele lor apelative: *Motoful (metohul), Pocioasa (pucioasa), Răgoaza (rogoaza), Stârpul (sterpul, stărpul), Băhana (bahna), Pârluca (preluca), Mărgeria (mărgelia)*[14].

d) În toponimie, criteriul formal implică mult mai mult aspectele lexico-gramaticale, în primul rând structura (unități simple, derivate, compuse) și compoziția (apelative, antroponime, toponime) toponimelor, care sunt elemente definitorii pentru constituirea și evoluția formațiilor toponimizate. Fiecare dintre clasele („modelele") rezultate în urma aplicării factorilor menționați prezintă particularități notabile în toponimie[15]:

d_1) *Toponime simple* (sau *primare*) sunt considerate toponimele care funcționau, în momentul toponimizării, ca un singur termen, căruia prin trecerea la statutul de nume propriu nu i s-a adăugat nici un element lexical (sufix sau cuvânt). Așadar, includem în această categorie nu numai toponime ca *Valea, Capra, Fântâna, Ganea, Stoiana,* ci și unități derivate în limba română, dar la nivel pretoponimic (*Aluniș, Belcineanca, Deleni, Făget, Pitești, Ruginoasa*).

[12] Al. Graur, *Nume de locuri,* București, 1972, p. 25-26.

[13] *Ibidem,* p. 84-87.

[14] Exemplele sunt luate din Iorgu Iordan, *Toponimia românească,* București, Editura Academiei, 1963, p. 335-344; Ilie Dan, *Toponimie și continuitate în Moldova de Nord,* 1980, p. 146-147; Mircea Homorodean, *op. cit.,* p. 212.

[15] O preocupare specială pentru descrierea acestor „modele" are Gheorghe Bolocan, din ale cărui numeroase contribuții pe această temă cităm: *Categoria „nume de grup" în toponimie,* în LR, XXV, 1976, nr. 1, p. 87-98; *Derivarea toponimică și etimologia,* în AO, serie nouă, I, 1981, p. 257-264; *Modele derivative în toponimie,* în LR, XXIV, 1975, nr. 3, p. 187-196; *Nume de locuri compuse,* în SCL, XXVIII, 1977, nr. 6, p. 621-629.

Toponimizarea acestor unități se face fără nici o modificare formală, prin simpla schimbare a funcției, din nume comun în nume propriu, respectiv din nume de persoană în nume de loc. Etimoanele toponimelor menționate sunt deci *vale, capră, fântână, Ganea, Stoiana, aluniș, belcineanca, deleni, făget, pitești, ruginoasa*. Sufixele pretoponimice *-iș, -eanca, -eni, -et, -ești, -oasa* nu sunt relevante în toponimie decât prin frecvența între numele de locuri a derivatelor formate cu ajutorul lor, cele mai caracteristice fiind din acest punct de vedere derivatele colective și descriptive, pentru apelative, și numele de grupuri umane, pentru antroponimie.

d_2) *Toponime derivate* sunt considerate numele de locuri formate de la alte nume de locuri, prin adăugarea unuia sau a mai multor sufixe, de regulă diminutivale. Exemple: *Dobrușa* (<*Dobra* + *-ușa*); *Topologelu* (<*Topolog* + *-elu*); *Căluiețu* (<*Căluiu* + *-ețu*); *Bistricioara* (<*Bistrița* + *-ioara*); *Cernișoara* (<*Cerna* + *-ișoara*); *Lăzuiu* (<*Lazu* + *-uiu*); *Dunărica* (<*Dunăre* + *-ica*); *Bobăița* (<*Bobaia* + *-ița*). Etimologia acestora înseamnă descrierea structurii lor derivative, adică găsirea toponimului-bază și a sufixului care i s-a adăugat. Trebuie să spunem că sufixele folosite pentru derivarea toponimică sunt în număr redus, cele mai importante regăsindu-se în exemplele oferite mai sus. Privitor la etimologiile toponimelor-bază, majoritatea preromânești sau neromânești, cum se observă, nu afectează cu nimic etimologia românească a derivatelor.

d_3) *Toponime compuse* (termen considerat de unii lingviști impropriu[16]) sunt numele formate din cel puțin două unități lexicale, formând un fel de stintagme nominale. Diversitatea acestei categorii este foarte mare. Toate „modelele"sunt preluate din formațiile apelative, tabloul frecvențelor lor fiind însă specific. Exemple: subst. în N. + subst. în N. (*Parcu Argetoianu, Otaru Dobromira*); subst. în N. + subst. în G. (*Hoaga Mariții, Cuculia lu Tache, Pleșa Sodolului, Fața Satului, Pivnițele Cârșenilor, Drumu Oilor, Braniștea Măcăranilor*); subst. în N. + subst. în Ac. (*Ogașu cu Ferega, Satu du pe Față, Bârâca din Corbu, Vălceaua di la Oi, Drumu de Straje*); subst. în N. + adj. (*Râpa Roșie, Câmpu Mare, Pârâu Săc, Moara Veche, Zăvoiu Boieresc, Teiu Cocoșat, Valea Rece*); prepoziție + subst. în Ac. (*Peste Gilort, Între Anini, După Deal, Deasupra Râpii, Su' Piatră*). Clasificarea poate fi aprofundată în funcție de numărul gramatical și modul de articulare (proclitică sau enclitică) a termenului secund, ca și de categoria lexicală a termenilor ce compun formația[17]. Aceasta reprezintă ceea ce am numit *compoziția* unității toponimice. Etimologia toponimică este

[16] Al. Graur, *op. cit.*, p. 79.

[17] Ion Toma, *Despre clasificarea numelor de locuri*, în „Anuar de lingvistică și istorie literară" (Iași), XXIX, 1983-1984, A, p. 321-335.

suficient să descrie tocmai structura și compoziția toponimului investigat.

d_4) Principala dificultate a descrierii structurii toponimelor compuse constă în decuparea acestora din contextul în care funcționează. De exemplu, e greu de stabilit dacă prepozițiile care însoțesc foarte multe toponime fac parte din structura acestora (formând împreună cu ele compuse) sau sunt numai semnul funcțiilor sintactice îndeplinite de toponime în mod frecvent în enunțurile la care participă. Mai concret, dacă toponimele sunt *Măgura* sau *La Măgură, Cânepiști* sau *În Cânepiști, Izlaz* sau *Pe Izlaz, Fântâni* sau *După Fântâni, Piscu* sau *Su' Pisc, Lunca* sau *Deasupra Luncii* etc. Fără a intra în amănunte, menționăm doar că statutul obligatoriu sau facultativ al prepozițiilor este legat de comutativitatea acestora (dacă, renunțându-se la ele sau înlocuindu-le cu altele, referentul desemnat se schimbă).

O altă situație ambiguă au așa-numitele „formații analitice", un fel de „agregate" de toponime sau de apelative și toponime, care pot fi îmbinări libere (și atunci reprezintă două unități distincte) sau solidare (și atunci reprezintă o singură unitate). Exemple:*Păduricea de la Luncă, Măgura la Hotar, Lunca la Zăvoi, Ieruga Baltă, Dealu Măgura.* Deși este evident că ele au un caracter artificial în raport cu tipurile de sintagme folosite în graiul comun, decizia încadrării în una sau alta dintre situații se poate lua numai prin examinarea gradului de solidaritate a fiecărei formații în parte.

e) Importantă pentru clarificarea unor asemenea situații și, implicit, pentru etimologia formațiilor respective, ca și pentru a oricărui nume de loc, este categoria lexicală a cuvintelor implicate (apelativ, antroponim, toponim), *compoziția* unităților toponimice, cum am numit-o. Uneori, aceasta echivalează, de fapt, potrivit principiului etimologiei directe, cu găsirea etimonului. Statutul de apelativ, antroponim sau toponim al termenilor toponimizați în diferite structuri se poate face în mod optim prin documentare și, mai puțin sigur, prin argumente toponimice.

f) Documentarea nu este însă atât de simplă cum ar părea, nici pentru apelative, nici pentru antroponime, nici pentru toponime.

Apelativele care au devenit toponime sau au intrat în structura unor toponime sunt greu de identificat, fie din cauză că ele funcționează numai în unele zone restrânse, uneori cu sens schimbat sau numai în expresii, fie pentru că au funcționat până la un moment dat în grai, dar n-au fost consemnate în documente sau în instrumentele lexicografice. Majoritatea apelativelor folosite în toponimie – așa-numitele *entopice* – sunt dialectale și pentru cunoașterea lor este necesară culegerea lor din teren, întrucât repertoriile de astfel de termeni publicate până în prezent sunt cu totul insuficiente pentru a asigura o bază de documentare eficientă cercetătorului etimologiei numelor de locuri. Antroponimele sunt în multe cazuri forme vechi, rare sau dispărute din limbă

(iată câteva mostre: *Mecea, Silea, Tetoiu, Coşotă, Zgubea, Dobreaţă, Turlacu, Ozunu, Erciu, Pluşcu, Marşu* etc.), listele de nume de persoane publicate, ca şi studiile privind reconstrucţia unor antroponime fiind foarte lacunare, iar toponimele mărunte, arhaice, care au cel mai mare interes în etimologie, nu se regăsesc, de regulă, în culegerile publicate până în prezent, care au selectat îndeosebi macrotoponime. Baza de documentare pentru etimologia toponimică este mult mai slabă decât pentru etimologia cuvintelor comune. De aceea, trebuie să se apeleze mai mult la argumente.

g) Argumentarea se poate baza, în principal, pe încadrarea în tendinţele statistice ale modelului structural. De pildă, toponimele de forma *subst. în N. + subst. în G. articulat enclitic* au cel mai frecvent ca al doilea termen un antroponim cu genitiv sintetic (*Balta Unchiaşului, Lacu Dobrii, Câmpu Oprii, Lunca Uţî*) sau un toponim (*Obârşia Almăjelului, Gura Săcii, Dealu Recii*). Mult mai rar se întâlnesc pe această poziţie şi apelative, denumind de regulă acoperiri vegetale, animale, drumuri, ape, construcţii etc. (*Dealu Cânepii, Ogaşu Vulpii, Drumu Olacului, Faţa Râului, Drumu Morii*), apelative care pot funcţiona foarte bine şi ca toponime (la *Cânepă*, la *Vulpe*, pe *Olac, Râul*, la *Moară*). În nici un caz nu avem pe această poziţie un termen abstract cum este *muncă*, pus de Iorgu Iordan la baza numelui *Podu Muncii*[18]. De altfel, o formă mai veche a toponimului, *Podu Moncii*, ne arată că al doilea termen e un antroponim *(Moncea)*, integrându-se în tendinţele prezentate mai sus.

h) Greu de soluţionat sunt situaţiile în care toponimul s-a format de la un apelativ dintre cele în care acesta a provenit de la un nume de persoană omonim, născut ca poreclă sau supranume pe baza apelativului în discuţie (*Ciobanu, Fieraru, Preoteasa, Ţiganca, Căpităneasa, Bogaţii, Pârliţii, Goruniu Rotarului, Zăvoiu Factoriţî, Drumu Geambaşului*). Fireşte că singurul criteriu de încadrare în una sau alta dintre categorii îl reprezintă, în afara câtorva mărci lingvistice (formanţi derivativi, poziţii morfosintactice specifice antroponimelor) care pot orienta preferinţa spre una dintre soluţii, eventuala atestare (directă sau indirectă, prin prezenţa în alte formaţii) a antroponimului în zona de referinţă.

i) Trebuie să precizăm, ca şi în cazul toponimelor derivate, că formaţiile toponimice compuse după modele interne sunt româneşti, chiar dacă unul sau mai mulţi termeni componenţi sunt de altă origine, aşa cum e cazul multor exemple oferite. Contează şi aici ultimul strat formativ, care a realizat, de fapt, toponimul.

B. *Criteriul semantic* are un specific mult mai pronunţat în toponimie, unde conceptul de sens este diferit de limba comună. Acesta nu este rezultatul abstragerii şi generalizării notelor caracteristice unei clase de obiecte, ca în cazul cuvintelor comune, ci este urmarea individualizării unuia dintre aceste obiecte

[18] Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 520.

cu ajutorul unui cuvânt existent în limbă. Deci toponimul nu e o unitate între o formă și un sens, ca în cazul apelativelor, ci un semn „de gradul doi", ca unitate a unui semn deja existent cu un referent geografic[19]. Motivarea constituirii acestei unități se estompează treptat, fie datorită dispariției aspectului natural (lac, pădure, drum etc.) sau socioeconomic pe care s-a bazat (așezări, construcții, amenajări, proprietăți), fie ca urmare a intrării cuvântului în fondul lexical pasiv sau a unor transferuri de sens. De aceea, refacerea raportului de desemnare din momentul „botezului toponimic" și urmărirea evoluției sale este mai dificilă. Ea se realizează mai mult ca plauzibilitate reieșită din sistemul denominativ topic decât ca probă documentară.

a) *Apelativele* (substantive), de pildă, individualizează locurile, descriind formele de relief sau tipurile solului *(Gruiața, Oaga, Bărăcina, Ruptura, Zâmnicu, Roșitura, Cărbunarea, Sărături)*, fauna *(Căprăria, Melcerii, Viezurii, Veverețu, Găinușa)*, flora *(Răsurea, La Ciulpan, Braniște, Rărișu, Sadina, Sângerișu)*, cultura agricolă *(Lucerna, Bostanele, Viile, Măzăriște, Pârloage, Cânepiști)*, căile de comunicație *(Colnicu, Linia, Răspânteci, Traseu)*, construcții și amenajări *(Saivan, Canalu, Gater, Cărămizii, Pătuiagu, Heleșteu, Culări)*, diverse realități social-istorice *(Piscupia, Horia, Coroana, Cordunu, Conacu, Jidovina, Comoru)*. Adjectivele arată mărimea *(Scurtături, Mărunțelele, Lunga)*, altitudinea *(Adânca, Nalta)*, forma *(Rotunda, Pitulata, Țuguiata, Strâmba, Turtitu)*, culoarea *(Rușita, Galbenu, Verdea)*, gustul sau mirosul *(Reaua, Mălăiețu, Puturoasa, Spurcata)*, alte însușiri fizice *(Recea, Saca, Borborosu, Luminoasa, Căcata)*, vechimea *(În Vechi, Noua)*, acoperirea vegetală *(Afinata, Leordoasa, Cărpănoasa, Inoasa, Higirosu, Mohorâtu)*, proprietatea *(Domneasca, Românească, Boiereasca)*. Aceste raporturi probate documentar sau păstrate în memoria localnicilor înseamnă respectarea criteriului semantic în etimologie. În lipsa acestor dovezi, etimologiile rămân numai probabile.

b) Toponimele provenite din antroponime au ca motivare inițială proprietatea, descendența, proveniența locală sau diverse raporturi metonimice (întâmplări, vecinătăți, destinație etc.). Avantajul acestor toponime îl reprezintă posibilitatea consemnării lor precise în documente sau extragerii din alte toponime din zonă. Câteva exemple de toponime formate de la nume de persoane: *Albota, Stăvaru, Sfârnete, Turtaba, Călușeru, Vârvorea, Ianca, Moțoaca, Procopoaia, Protesoaica, Glogoveanca, Găneasa, Ilioanea, Pantiloci, Văcăroi, Ursăței, Băltineni, Cârstovani, Ungurenari, Florești, Săftoni.*

Dezavantajul, în situațiile, foarte numeroase, când nu există atestări, îl

[19] Ion Toma, *Sensul numelor proprii*, în *Contribuții istorice, filologice, socioeconomice*, III, 1977, Craiova, p. 132-139.

reprezintă faptul că, o dată dispărută persoana, relația nu mai poate fi dovedită în termeni concreți, ci numai ca posibilitate.

c) Pierderea „motivării" raportului denominativ nu înseamnă că criteriul semantic nu mai poate funcționa, ci că gradul său de incertitudine crește. De pildă, Nicolae Drăganu[20] găsește în afara teritoriului nostru toponime de origine română, deci date de români – *Fata, Petra* (= *Piatra*), *Vaca, Sărățel, Cățel* –, fără a dispune de probe documentare sau reieșind din configurația teritoriului care să dovedească motivarea contractării inițiale a raportului denominativ topic. Argumentul care permite această soluție este frecvența toponimelor respective în teritoriul limbii române, mai ales că în limbile vorbite în spațiul respectiv formele în discuție nu au corespondente mai plauzibile. Rezerva lui Al. Graur[21] privind îndreptățirea unor astfel de etimologii pornește de la această incertitudine. Ea ni se pare, însă, exagerată. Ca și pretenția ca fiecare din raporturi să fie dovedit de situația reliefului, ca în cazul toponimelor *Pestelak* și *Măgura,* din Moravia, care denumesc, primul, un loc de pe marginea unui lac, al doilea o ridicătură de pământ de forma unei măguri. Raportul de motivare a toponimelor în discuție poate fi de natură metaforică (posibil de refăcut astăzi, dacă nu s-a schimbat configurația terenului) sau metonimică, bazată pe fapte sau întâmplări imposibil de actualizat fără documente.

d) *Toponimele derivate* folosesc sufixe diminutive din limba comună, așa cum am arătat, dar acestea au în toponimie și unele note particulare, indicând nu numai raportul de mărime, ci și apropierea, apartenența sau subordonarea geografică[22]. Astfel, *Craiovița* este un cartier al *Craiovei,* provenit dintr-o localitate mărginașă a acesteia, iar *Olteț* sau *Oltișor* sunt afluenți ai Oltului. Dovedirea unor astfel de raporturi motivează semantic etimologia toponimică.

e) *Toponimele compuse* reiau unele dintre accepțiunile apelativelor și ale antroponimelor din care sunt formate, dezvoltându-le specific, pe baza relațiilor gramaticale în care sunt puse. De exemplu, genitivul singular, cu articol enclitic, al termenului secund al toponimelor compuse poate arăta proprietatea *(Ulmii Ciolcăi, Casa Pârcălabului, Valea Vlăicii),* relația metonimică *(Drumu Carului, Colnicu Neamțului, Dealu Parcului, Vălceaua Pândarului, Poiana Jocului, Poteca Popii),* apartenența *(Malu Siliștii, Capu Dealului, Gura Cotului, Spatele Maminii),* cuprinderea în ceva sau învecinarea cu ceva *(Drumu Curmăturii, Valea Gruiului, Drumu Pârâului, Podu Dealului),* destinația *(Poteca Ciuturii,*

---

[20] Nicolae Drăganu, *Românii în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei și a onomasticii,* București, 1933.

[21] Al. Graur, *op. cit.,* p. 19.

[22] Iorgu Iordan, *Formations diminutives dans la toponymie roumaine,* PICOS, VIII, The Hague, Paris, 1966, p. 237-242.

Drumu Gorjului, Șoseaua Bechetului, Colnicu Schitului) etc.[23]. Ele realizează în mod frecvent glosarea la nivel apelativ a toponimului (așa-zisul genitiv al denumirii), ceea ce duce la cunoscutele situații de „tautologie", destul de numeroase *(Balta Iezerului, Piscu Custurii, Drumu Colnicului, Valea Godovanului, Dealu Piscului, Balta Lacului)*, dar perfect încadrabile în raporturile semantice specifice numelor de locuri[24].

f) Am oferit exemple simple privind semantica toponimică pentru a asigura modele clare și accesibile pentru etimologii mai diverse și mai complicate.

O mostră de astfel de etimologie oferă Sextil Pușcariu care, observând că, în limbile slavă și germană, sensurile „vale" și „pârâu" nu pot fi redate prin același cuvânt, ca în limba română (apelativul *vale*), demonstrează că atât toponimul slav *Sohodol* cât și cel german *Durrbach* au ca bază numele *Valea Seacă*, fiecare limbă traducând alt sens al primului termen (slava – sensul „vale", iar germana – sensul „pârâu")[25].

De altfel, aceste *toponime de dublă sau multiplă tradiție*[26], practic traduceri sau calcuri dintr-o limbă în alta, pun multe probleme specifice, atât de natură formală, cât și de natură semantică. În lingvistica românească, fenomenul a fost studiat îndeosebi de către Emil Petrovici[27].

4. *Criteriile statutului funcțional al cuvântului, onomasiologic și istorico-social* condiționează strâns efectuarea unor etimologii credibile, sprijinind în mod nemijlocit criteriul semantic, care e, așa cum am văzut, destul de imprecis. Dacă criteriile formal și semantic privesc cauzele schimbărilor raportului de desemnare, criteriile statutului funcțional, onomasiologic și istorico-social se ocupă de *condițiile* în care se petrec aceste schimbări. Cauzele și condițiile formează împreună un fel de *etiologie* a nașterii și a evoluției numelor de locuri[28].

Prezentăm mai jos câteva dintre aspectele derivând din criteriile menționate și care au implicații în etimologia toponimică.

a) Frecvența ridicată a unui toponim în tot teritoriul orientează căutarea cu prioritate a etimoanelor în limba română a ultimelor secole, întrucât masa numelor de locuri provine în cea mai mare parte dintre apelative sau antroponime general românești, toponimizate de curând. Este cazul mai ales al

---

[23] Gheorghe Bolocan, *Modele sinonimice în toponimie*, în LR, XL, 1991, nr. 5-6, p. 277-283.

[24] Ion Toma, *Despre tautologiile toponimice*, în SCL, XXXIV, 1983, nr. 6, p. 498-502.

[25] Sextil Pușcariu, *Sohodol – Valea Seacă*, în „Convorbiri literare", XI, 1906, p. 458-461.

[26] Gerhard Rohlfs, *Toponymie de double tradition*, în *Antroponimia e toponomastica nelle lingue neolatine. Aspetti e Problemi*, Tübingen, p. 120-135.

[27] Emil Petrovici, *Toponimie ungurească în Transilvania medievală*, în „Transilvania", LXXIV, 1943, nr. 2, 113-130.

[28] V. Nikonov, *Etymologie? Non, l'étiologie*, în „Revue internationale d'onomastique", XII, 1960, nr. 3, p. 161-167.

microtoponimelor, care sunt formate, de regulă, de la termeni geografici populari *(măgură, lac, baltă, luncă* etc.) sau de la nume de persoane obişnuite (individuale sau de grup) în sistemul popular de denominaţie *(Ioneşti, Deleni, Pavel, Vasile, Ioana, Vasilca* etc.). Răspândirea geografică în anumite regiuni a unui anumit toponim poate fi un indiciu al provenienţei sale dintr-un termen regional sau din limba străină vorbită în teritoriul învecinat (bulgară în Muntenia şi Oltenia, sârbă în Oltenia şi Banat, maghiară în Transilvania, ucraineană în Maramureş şi Moldova, turcă în Dobrogea).

b) *Criteriul vechimii* este important şi în toponimie. Fireşte că atestarea documentară directă este proba cea mai concludentă a vechimii unui toponim. Dar şi atestarea indirectă are aceeaşi valoare probatorie. Astfel, dacă găsim consemnat un derivat sau un compus de la un toponim de bază, evident că acesta din urmă este anterior primului. Este cazul numelor *Bistriţa* faţă de *Bistricioara, Bârzota* faţă de *Bârzoţelul, Câmpina* faţă de *Câmpiniţa, Prislopul* faţă de *Curmătura Prislopului, Oreavu* faţă de *Gura Oreavului* etc. Reamintim obligativitatea distincţiei între vechimea toponimelor şi a apelativelor, antroponimelor sau toponimelor de la care sunt formate. Precizăm, de asemenea, că macrotoponimele au mai multe şanse de a fi vechi sau de origine străină decât microtoponimele, întrucât sunt consemnate în documente (care le asigură perenitatea) şi sunt folosite mai frecvent de către oficialităţi, care fiind, în perioadele mai vechi, străine (slave, maghiare, turceşti), au impus variantele neromâneşti (probante sunt în acest sens toponimele de multiplă tradiţie).

c) Şi distincţia *toponim spontan* (popular) – *toponim convenţional* (oficial) determină atitudini diferite privind investigarea etimologică: toponimele spontane au forme caracteristice graiului local şi motivare specifică sistemului popular de denominaţie topică; toponimele convenţionale, oficiale, adoptă forme şi structuri „literare", artificiale în raport cu graiul local, şi o motivare de regulă exterioară topicului denominat. Emil Petrovici arată că toponimul oficial *Dalboşeţ* (transmis de fapt după forma austriacă *Dalboschetz*) nu-şi dezvăluie etimonul slav, care însă este imediat transparent în spatele variantei sale populare *Dâlboceţ*[29].

d) Categoriile sociogeografice de toponime (*morfonim, oiconim, hidronim, hodonim, hileonim*) prezintă fiecare în parte o serie de caracteristici extralingvistice particulare care determină preferinţe specifice pentru diverse tipuri şi subtipuri formale şi semantice. Investigaţia etimologică trebuie să urmeze, fireşte, aceste tendinţe statistice privind „liniile de rezistenţă minimă" la toponimizare. De altfel, despre aceste aspecte am scris câteva articole speciale[30], unde problema este analizată în detaliu.

---

[29] Emil Petrovici, *Toponime slave din Valea Almăjului (Banat)*, în DR, VIII, 1934-1935, p. 175.

[30] Ion Toma, *Categorii sociogeografice în toponimia din Oltenia. Morfonimele,* în AO, serie

e) *Implicațiile geografice și istorice* ale contractării și evoluției raportului denominativ pot fi descoperite prin metoda schițată de G. Giuglea[31] și care poate fi denumită: „cuvânt, lucru și loc". Potrivit acestei metode, toponimizarea unui apelativ (sau antroponim) trebuie dovedită ca *verosimilă* din punct de vedere sociogeografic (deci referentul geografic denumit trebuie să justifice asocierea cu apelativul sau antroponimul, firește ținându-se seama de eventualele restrângeri, extinderi sau transferuri ale raportului de desemnare) și ca *probabilă* din punctul de vedere socioistoric (să nu contravină condițiilor de viață și activitate umană din perioada vizată). Formularea explicită a acestor principii îi aparține lui Dragoș Moldovanu, care a realizat și o demonstrație concretă a modului de aplicare a lor[32].

f) Trebuie să precizăm că uneori în toponimie funcționează și principiul *negativității relative,* potrivit căruia se reține ca relevant nu ceea ce este caracteristic, ci ceea ce e rar (exemplu: bradul în zona fagului, dealul în zona de câmpie etc.[33]).

5. *Etimologia „de grup",* căreia i-am dedicat un studiu distinct[34], încearcă să ridice la nivel de procedeu metodologic preferențial în algoritmul etimologic toponimic investigarea analogică a toponimelor încadrabile acelorași familii formale sau semantice cu toponimul investigat. Aceasta reprezintă o componentă importantă a cercetării, îndeosebi în faza ipotezelor și a confirmării uneia sau alteia dintre soluții, însoțind și sprijinind etimologia individuală (sau „de speță"), care rămâne decisivă.

6. *Etimologia multiplă* (mai multe soluții etimologice pentru același toponim) apare mult mai frecvent în toponimie decât în cadrul vocabularului comun[35], ceea ce accentuează importanța etimologiei „de grup" pentru cercetarea numelor de locuri. De exemplu, *Grădiște, Săliște, Râmnic, Slatina, Târgoviște* pot fi considerate, lingvistic vorbind, de origine românească (din apelativele *grădiște, săliște, râmnic, slatină, târgoviște*) sau de origine slavă (din apelativele slave omonime), ca și numeroasele nume identice din teritoriul slav. Prioritatea explicației interne este numai de natură probabilistică. În cazuri ca *Arvăteasca*

nouă, V, 1985, nr. 4, p. 208-215; *Hidronimele,* în CL, XXX, 1985, nr. 2, p. 135-142; *Oiconimele,* în SO, IV, Cluj-Napoca, 1987, p. 395-408; *Hileonimele,* în CL, XXXIV, 1989, nr. 2, p. 159-163; *Hodonimele,* în LR, XXXVIII, 1989, nr. 5, p. 455-458; *Numele de puncte de reper,* în *Studia. Philosophia, Historia, Philologia,* Timișoara, 1992, p. 389-395.

[31] G. Giuglea, *Câteva chestiuni de toponimie și limbă română în legătură cu studiul lui Silvio Pieri: Toponomastica della Valle dell'Arno, Roma, 1919,* în DR, I, 1920-1921, p. 490-500.

[32] Dragoș Moldovanu, *Principii ale lexicografiei toponimice,* în „Anuar de lingvistică și istorie literară" (Iași) XXIII, 1972, p. 73-100.

[33] Gh. Dragu, *Toponimie geografică,* partea I, București, 1973, p. 192.

[34] Ion Toma, *„Etimologia de grup" în toponimie,* în LR, XXXIX, 1990, nr. 5-6, p. 447-451.

[35] Cf. Ioan Pătruț, *Nume de persoane și nume de locuri românești,* București, 1984, p. 28-35, care apreciază însă că „în toponimie, etimologia multiplă este o soluție provizorie" (p. 35).

sau *Belcineanca* nu se poate spune, fără dovezi exprese într-un sens sau altul, dacă etimoanele sunt apelative referitoare la proprietate *(arvătească, belcineancă)* sau antroponime feminine *(Arvăteasca, Belcineanca)*. *Bălțați, Broscari, Turbați, Zlătari* pot fi supranume colective *(bălțați, broscari, turbați, zlătari)* sau plurale ale unor antroponime provenite ele însele din supranume *(Bălțatu, Broscaru, Turbatu, Zlătaru)*. Și exemplele pot continua cu multe alte tipuri toponimice. În toate aceste situații este posibil ca una din soluții să fie valabilă pentru un toponim, iar cealaltă pentru alt toponim, omonim cu primul, dar care denumește alt referent (topic). De exemplu, un toponim *Broscari* poate fi probat documentar ca provenind de la un strămoș sau de la un proprietar *Broscaru*, iar alt toponim *Broscari* să se dovedească urmarea unui supranume colectiv al locuitorilor, numiți *broscari* din cauza așezării în preajma unor bălți. În astfel de cazuri, nu avem de-a face cu etimologie multiplă, ci cu *pluralism etimologic*, pentru că forma toponimelor în discuție e identică, dar referentul e diferit[36].

Funcționarea globală a criteriilor

În finalul acestei schițe privind particularitățile etimologiei toponimice, ținem să precizăm că regulile prezentate aici sunt părți ale unui algoritm unitar, care trebuie tratat ca atare. Nici unul din principii sau criterii nu trebuie izolat și absolutizat sau contrapus celorlalte. După cum nici componentele toponimice ale algoritmului nu trebuie fetișizate în raport cu cele lingvistice, pe care de fapt se bazează[37].

Str. Obcina Mare, 1/23
București, sector 6

[36] Ion Toma, *op. cit.*, p. 451.

[37] Se observă că analizele teoretice și practice s-au referit îndeosebi la toponimele formate în românește. Am realizat acest lucru pentru a putea demonstra cu claritate diversele componente ale algoritmului etimologic toponimic. Acesta se aplică, firește, și diferitelor alte straturi (tracic, latin, pecenego-cuman, vechi slav, maghiar, bulgăresc, sârbesc, ucrainean, turcesc), fiecare necesitând însă explicații și precauții specifice. Ele vor forma substanța unui studiu distinct.